

Une vipère, un vampire, une vitre

Marcel Broodthaers (Brussel 1924 – Keulen 1976)

Museum Boijmans Van Beuningen
Rotterdam

1974. Acrylverf op doek, acrylverf en sticker op koffer, 83 x 50,8 cm (schilderij) en 18 x 55 x 36,5 cm (koffer)
Herkomst: Particulier bezit (2010)

Museum Boijmans Van Beuningen verwierf in 2010 *Une vipère, un vampire, une vitre* van de Belgische conceptuele kunstenaar Marcel Broodthaers. De reeds aanwezige verzameling in Rotterdam toonde de grafische en filmische kant van het oeuvre en gaf daarmee een mooi beeld van het werk dat Broodthaers in oplage maakte. Met de nieuwe aanwinst, gesteund door de Vereniging Rembrandt, kan het museum ook een ruimtelijk en bovendien uniek werk tonen. Het is een typerend voorbeeld van Broodthaers' spel met woorden, objecten en het begrip kunst.

Marcel Broodthaers, geboren en getogen in Brussel, verdiende aanvankelijk zijn brood als journalist, dichter en boekhandelaar. Zijn dichtbundels verkochten slecht en Broodthaers wilde niet langer werk creëren voor een 'onzichtbaar' (lees)publiek, maar een meer directe interactie met de beschouwer aangaan. Daarom richtte hij zich vanaf 1964 uitsluitend nog op de beeldende kunst.

De kern van Broodthaers' oeuvre, dat onder andere bestaat uit grafiek, schilderijen, sculpturen, installaties, foto's en films, wordt gevormd door zijn fascinatie voor de systematiek van taal. Dat uit zich onder andere in het veelvuldig gebruik van de letters van het alfabet en verwijzingen naar taalonderwijs voor kinderen. Dit speelt ook een rol in het werk dat nu door Museum Boijmans Van Beuningen is aangekocht, *Une vipère, un vampire, une vitre*, oftewel 'Een adder, een vampier, een raam'.

Belangrijke inspiratoren voor Broodthaers waren Marcel Duchamp met zijn ready-mades en René Magritte, wiens schilderij *La Trahison des images* ('Het bedrog van afbeeldingen', 1929) met de tekst: '*Ceci n'est pas une pipe*' grote indruk op hem had gemaakt: 'Ik werd achtervolgd door een schilderij van Magritte waarop woorden zijn afgebeeld. Bij Magritte is er die tegenstelling tussen het geschilderde woord en het geschilderde object, een ondermijning van het taalteken en het geschilderde...'.¹

Broodthaers stelde de betekenis van woord en beeld in de moderne kunst grondig op de proef, waarbij het hem niet aan gevoel voor humor ontbrak. Hij beschilderde bijvoorbeeld een bot met de Belgische driekleur en stelde pannen met lege mosselschalen tentoon. Over dit vroege werk zei de kunstenaar in een interview in 1969: 'Ik heb toen al geprobeerd via banale alledaagse voorwerpen een relatie te leggen tussen dat object en zijn afbeelding... en die tweevoudige idee, het vlakke en het driedimensionale, onder te brengen in één entiteit'.² De relatie tussen woord, afbeelding en object zou hem zijn hele verdere leven bezig blijven houden.

ABC-LES

Broodthaers vervaardigde *Une vipère, un vampire, une vitre* in 1974, twee jaar voordat hij op 52-jarige leeftijd overleed. Het werk bestaat uit een koffer met het woord '*Vipere*' op de deksel en een schilderij met een 'V' en de met rood onderstreepte tekst '*Une vipère, un vampire, une vitre*'. Deze raadselachtige samenkomst van 'het vlakke en het driedimensionale' is voor Broodthaers een karakteristiek voorbeeld van taal, beeld en object, samengebracht in één werk.³ Daarnaast komen oude en nieuwe kunstbegrippen samen: de aloude schilderkunst tegenover een doodgewoon voorwerp, een ready-made, die het begrip kunst in de 20ste eeuw representeert.

Het werk bevat allerlei verwijzingen, maar een concrete betekenis geeft deze late creatie van Broodthaers niet zonder meer prijs. Bovenaan het schilderij prijkt de letter V, met daaronder als een schools taallesje drie voorbeelden van woorden die met deze letter beginnen. De woorden lijken met een sjabloon geschilderd en samen met de bibberige rode lijnen doen ze haast onbeholpen aan. Door het eveneens niet al te strak geschilderde zwarte kader – of eerder een raam (*vitre*)? – heeft het schilderij nog meer weg van een abc-les. Dit kinderlijk onschuldige staat echter in contrast met de wat duistere betekenis van de woorden. Ze refereren aan negatieve menselijke trekken: *vipère* betekent ook lasteraar en *vampire* is tevens een uitzuiger. *Vitre* lijkt neutraler, al zou dit woord nog de associatie met *casser les vitres* kunnen oproepen: schandaal maken, driftig worden.

De koffer is ook beschilderd, maar enkel met het woord '*Vipere*' (zonder accent dit keer). Hij staat een klein stukje open, wat nieuwsgierig maakt naar de inhoud ervan. Alleen is de koffer leeg, op één zwarte vlek rechts onderin na. Dit roept associaties op met enkele andere met een titel beschilderde koffers die Broodthaers tot kunstobject maakte. Bij deze werken, zoals *Valise Charbon* (1966), een koffer gevuld met steenkool, en *Erasmus* (1974), een koffer met een landkaart, verwijzend naar Erasmus' reputatie als eerste wereldburger,

refereert de titel aan de inhoud ervan. Zou de zwarte vlek in het exemplaar in *Une vipère, un vampire, une vitre* het gif van de adder voorstellen?

De koffer representeert tenslotte nog een vierde Franse V, de V van *valise*. Het transformeren van een koffer tot een kunstobject zal ongetwijfeld zijn inspiratie gevonden hebben in de *Boîte-en-valise* van Marcel Duchamp, ofwel 'doos in koffer', waarin de kunstenaar miniatuurreplica's en reproducties van belangrijke werken uit zijn oeuvre samenbracht. Duchamp zag dit als een 'draagbaar museum', een idee dat Broodthaers gezien zijn eigen experimenten met fictieve musea uit de late jaren zestig zeker zal hebben aangesproken. Eén van deze *Boîte-en-valises* van Duchamp bevindt zich in de collectie van Museum Boijmans Van Beuningen, aangekocht met steun van het Fonds Willem van Rede.

PRACHTIG TIJDSBEELD

De eerste aanwinsten van Broodthaers voor de collectie van Museum Boijmans Van Beuningen, waaronder een serie van negen zeefdrukken op doek, getiteld *Petrus Paulus Rubens* (1973), zijn aangekocht toen de kunstenaar nog in leven was. Enkele jaren na zijn dood hield het museum een tentoonstelling over zijn werk. Dit overzicht uit 1981, dat tot stand kwam in samenwerking met de weduwe van de kunstenaar, Maria Gilissen-Broodthaers, vormde de aanleiding tot de verwerving van veertien films uit de periode 1957-1975. Deze verzameling uit de nalatenschap van Broodthaers is uniek in Nederland. Daarna is de collectie in de jaren negentig nog aangevuld met twee foto's, verschillende prenten (series) en een kleine installatie in oplage, *Le Manuscrit trouvé dans une bouteille*, die bestaat uit een fles, een pagina met tekst en een doos, een verwijzing naar *Manuscript Found in a Bottle* (1833) van de Amerikaanse schrijver Edgar Allan Poe.

Een groot driedimensionaal werk van Marcel Broodthaers bezat Museum Boijmans Van Beuningen nog niet. Een dergelijke combinatie van een koffer met een schilderij als *Une vipère, un vampire, une vitre* is uniek binnen het oeuvre van deze kunstenaar, dat veelal uit werk in oplage bestaat. In Nederlandse collecties zijn dan ook weinig unica van zijn hand te vinden. Alleen het Van Abbemuseum in Eindhoven en het Bonnefantenmuseum in Maastricht bezitten beide

De ou par Marcel Duchamp ou Rose Sélavy (La boîte-en-valise)

Marcel Duchamp
1952. Gemengde technieken,
41 x 38 x 10,5 cm
MUSEUM BOIJMANS VAN
BEUNINGEN, ROTTERDAM
(Bruikleen Rijksdienst voor
het Cultureel Erfgoed;
aangekocht met steun van
Fonds Willem van Rede)

Noten

1. M. Broodthaers, 'Dix mille francs de récompense. Une interview d'Irmeline Lebeer', in *Marcel Broodthaers: Catalogue/Catalogus*, tent. cat. Brussel (Paleis voor Schone Kunsten) 1974. Nederlandse vertaling: A. Hakkens (red.), *Marcel Broodthaers aan het woord*, Gent/Amsterdam 1998, p. 111. De tekst is gebaseerd op een gesprek met Irmeline Lebeer.
2. F. de Vree, *Marcel Broodthaers, Marcel Broodthaers*, Amsterdam 1979, p. 15.
3. De Vree, op. cit. (noot 2), p. 15.

Waarom gesteund?

Belang van de kunstenaar

Marcel Broodthaers (1924-1976) is een veelzijdig kunstenaar, die in de jaren zestig en zeventig van de vorige eeuw een belangrijk stempel is gaan drukken op de kunst van zijn tijd. Met zijn wortels in het surrealisme begon hij als dichter. Langzamerhand begon hij de taal te verbinden met beelden. Zo ontstonden kunstwerken die aansloten bij pop art en het nieuwe realisme van de jaren zestig en later onderdeel werden van de conceptuele kunst. Vooral in dit laatste kader wordt Broodthaers' belang het grootst geacht. Hij reflecteert in zijn werk over de functie van kunst, de relatie tussen woord en beeld, tussen uniciteit en vermenigvuldiging, over verzamelen en de functie van het museum. Zijn werken namen vele vormen aan, van schetsen, gedrukte werken en assemblages tot zaalvullende installaties. Zijn interdisciplinaire aanpak bracht hem op nog andere terreinen, zoals de filosofie. Mede door zijn intelligente benadering is hij vergelijkbaar met Marcel Duchamp. Internationaal wordt zijn plaats als protagonist van de conceptuele kunst, wellicht de laatste avant-garde in de kunstgeschiedenis, steeds hoger ingeschat.

Belang van het werk voor het museum

In Nederlandse musea is Broodthaers' werk onder andere vertegenwoordigd in het Van Abbemuseum, het Bonnefantenmuseum en het Kröller-Müller Museum, die elk een ensemble van werken hebben verzameld dat in de specifieke context van dat museum tot zijn recht komt. In Museum Boijmans Van Beuningen is Broodthaers vooral op zijn plaats vanwege de surrealistische context en door de verbinding met de verzameling werken uit de jaren zestig, zoals die van Claes Oldenburg, *Meats* (1964) en *Soft Washstand* (1965), mede met steun van de Vereniging Rembrandt aangekocht in 2006.

Belang van het werk voor Nederland

Het belang van Broodthaers in de moderne beeldende kunst is groot en met deze aankoop wordt aan de verdieping van de diversiteit van de in Nederland aanwezige werken van hem recht gedaan. De Vereniging Rembrandt hecht er verder sterk aan dat de met haar steun verworven werken permanent, of – afhankelijk van de kwetsbaarheid van het werk – in ieder geval zeer regelmatig zichtbaar zijn. ♦

Kunstvragen

Elizabeth Stortenbeker (82)

Lid van de Vereniging Rembrandt en oprichtster van het Stortenbekerfonds

Wat is uw eerste kennismaking met kunst?

'Mijn broer, zuster en ik waren oorlogskinderen, dus ik kan me niet herinneren ooit een museum te hebben bezocht in die tijd. Met kunst kwam ik in aanraking bij mijn tante, de kunstenares Noline Middelbeek. Haar huis hing vol met schilderijen.'

Herinnert u zich nog uw eerste kunstreproductie?

'Ja, die heb ik nog altijd en die vind ik ook nog steeds heel bijzonder. Het is een reproductie van een

geschilderd gezicht op New York. Ik weet alleen niet meer wie de maker is.'

Wat is uw eerste kunstaankoop?

'Mijn eerste aankoop was een aquarel met koeien door Pieter Stortenbeker. Dat was een schilder van de Haagse school én verre familie: hij was een broer van mijn overgrootvader.'

Naar welk museum gaat u graag terug?

'In Nederland is dat het Rijksmuseum van Oudheden in Leiden, waar ik na mijn studie een tijdje als rondleidster heb gewerkt. Van de buitenlandse musea die ik heb bezocht, denk ik aan The Fine Arts Museums in San Francisco. Ik ben eens met een bus van Greyhound helemaal van Los Angeles naar San Francisco gereisd, om daar Rembrandts *Portret van Joris de Caulerij* te kunnen zien.'

Welke aankoop voor welk museum zou u graag willen steunen?

'Het Stortenbekerfonds is een fonds in de ruimste zin van het woord, dat leek me makkelijker voor de Vereniging Rembrandt. Het is dus niet bedoeld voor één soort kunst. Een aankoop waar ik zeer verheugd over was, is het *Gezicht op Dordrecht* van Jan van Goyen voor het Dordrechts Museum.'

Wat zou u graag uit uw eigen verzameling aan een museum willen schenken, om iedereen van mee te kunnen laten genieten?

'De afgelopen jaren heb ik al verschillende voorwerpen uit familiebezit geschonken, zoals een albasten reliëf uit de 17de eeuw aan Museum Catharijneconvent, een dekservet van damast aan het Rijksmuseum en een zilveren theeservies aan het Nederlands Zilvermuseum. Ik heb het gevoel dat ik bevoorrecht ben, en vind het heerlijk om dingen te geven aan musea waar ze thuishoren.'

Le manuscrit trouvé dans une bouteille
Marcel Broodthaers
1974. Glas, karton en offset-druk op zijdepapier, 30,3 x 7,8 x 7,8 cm (fles en doos) en 49,5 x 36,5 cm (papier)

MUSEUM BOIJMANS VAN BEUNINGEN, ROTTERDAM

een grotere installatie met palmpflanzen, respectievelijk *Tapis de Sable* en *L'Entrée de l'exposition* (beide uit 1974). In andere musea als het Stedelijk Museum in Amsterdam en het Kröller-Müller Museum in Otterlo is Broodthaers voornamelijk met grafiek vertegenwoordigd.

In de collectie van Museum Boijmans Van Beuningen is *Une vipère, un vampire, une vitre* niet alleen op zijn plek binnen het oeuvre van Broodthaers zelf, maar ook tussen werk van tijdgenoten en kunstenaars die hem inspireerden. Naast de reeds genoemde *Boîte-en-valise* van Marcel Duchamp bezit het museum ook de grootste verzameling surrealistische kunst in Nederland, waarvan het oeuvre van René Magritte een belangrijk deel uitmaakt. Bovendien heeft Museum Boijmans Van Beuningen een rijkgeschakerde verzameling uit de jaren zestig en zeventig van de vorige eeuw, met onder andere conceptuele kunst en werk van Amerikaanse pop art kunstenaars die net als Broodthaers hun inspiratie uit het alledaagse leven haalden, en daarnaast een brede selectie kunstwerken van de Nederlandse Nul beweging, het Franse nouveau réalisme en Italiaanse arte povera. *Une vipère, un vampire, une vitre* wordt kortom binnen de collectie van Museum Boijmans Van Beuningen in een prachtig tijdsbeeld geplaatst en vormt een wezenlijke aanvulling op het oeuvre van Broodthaers in Nederlands openbaar bezit.

Adelheid Smit
Conservator in opleiding

Literatuur

- M. Gilissen Broodthaers et al. (red.), *Marcel Broodthaers 28.1.1924/28.1.1976*, tent. cat. Rotterdam (Museum Boymans-van Beuningen) 1981
- R. Haidu, *The Absence of Work. Marcel Broodthaers, 1964-1976*, Cambridge (Massachusetts) 2010
- A. Hakkens (red.), *Marcel Broodthaers aan het woord*, Gent/Amsterdam 1998
- D. Schultz, *Marcel Broodthaers: strategy and dialogue*, Bern 2007
- F. de Vree, *Marcel Broodthaers, Marcel Broodthaers*, Amsterdam 1979
- D. Zwirner, *Marcel Broodthaers: Die Bilder – die Worte – die Dinge*, Keulen 1997